

ראה נתתיך אלהים לפרעה

ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך: (שמות ז א).¹

רש"י שמות פרק ז פסוק א – שררה, שופט ורודה

"נתתיך אלהים לפרעה" - שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין. "יהיה נביאך" - כתרגומו מתורגמן, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות.²

רש"י בראשית פרק ו פסוק ב – "בני האלהים" בספר בראשית

"בני האלהים" - בני השרים והשופטים ... כל אלהים שבמקרא לשון מרות, וזה יוכיח "ואתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד טז), "ראה נתתיך אלהים" (שם ז א).³

שמות פרק ד פסוק טז – אלהים לאהרון

רש"י: "לאלהים" – לרב ושר. רש"י: "תהיה לו לאלהים" - שר ושופט, מה שתצוה לו יעשה.⁴

תרגום יונתן על הפסוק בשמות ז א - כמלאך

ואמר ה' למשה למה את מסתפי? חמי דכבר שוית יתך דחילא לפרעה כאילו אלהא דיליה.⁵

שמות רבה פרשה ח סימן א – כבוד ליראיו

¹ ובפרשה הקודמת, בסיום מעמד הסנה והתחלת השליחות ואומר הקב"ה למשה שמהסס לקבל על עצמו את המשימה של הוצאת העם ממצרים: "וְהָיָה ה' לְךָ לְפָנֶיךָ וְאֵתָהּ תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים" (שמות ד טז). שם מדובר על אהרון ואילו כאן על פרעה. מהו "אלהים" זה שניתן למשה? האם זה אותו "אלהים" לפרעה ולאהרון?

² אלהים הוא מי שיש בידו השררה: נגיד ומצווה. ובמסכת סנהדרין ב ע"ב מפרש רש"י: "לשון שררה ורבנות כדמתרגמין ראה נתתיך אלהים לפרעה - לשון רבנות". הגמרא דורשת שם את הפסוק בפרשת משפטים: "ונקרב בעל הבית אל האלהים" ממנו לומדים שבדיני ממונות (מסוימים) יש צורך בדיינים מומחים. אמנם "כל דין שדן דין אמת נעשה שותף לקב"ה" (שבת י ע"א), אך עדיין ניתן לומר שזהו ביטוי אלגורי שאינו מוציא את "אלהים" בהקשר זה מפשוטו - מי שהכח והשררה בידו. שימו לב למשחק המלים "כתרגומו תרגומן". רש"י מפנה לתרגום אונקלוס על הפסוק שמתרגם: "נביאך תרגומן", המתרגם שלך. אהרון הוא המתורגמן של משה שמן הסתם ידע מצרית, אך היה כבוד פה. ראו תנחומא בפרשתנו סימן י. הגדרת משה כ"אלהים" של חול, גוררת הגדרת ה"נביא" של אהרון למתורגמן. למי שמדבר לפני הציבור "מכריז ומשמיע" מלשון "ניב שפתיים" - האמורא לפני התנא (מועד קטן כא א, סוטה מ א). אבל אבן עזרא על הפסוק לא מסכים להנמכה זו של נביא בכלל, אהרון במקרה זה בפרט. לעומתו, ראו פירוש מצודות בתחילת ספר ירמיהו שמקיש את "נתתיך" של משה ל"נתתיך" של ירמיהו ואומר: "לשון מגוי ופקידות".

³ הפסוק אותו מפרש רש"י כאן, הוא בסוף פרשת בראשית: "וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ" ובהמשך שם, פסוק ד: "הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵינוּ וְהֵם וְגַם אַחֲרֵי כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם וַיִּלְדוּ לָהֶם הַמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מְעֹלָם אֲנָשֵׁי הַשָּׁמַיִם". האסמכתא ש"אלהים" שם, בבראשית, הוא לשון מרות ושררה של חול, היא הפסוקים שלנו בתחילת שמות. ומפרשים אחרים פירשו שם אחרת, ראו שוב אבן עזרא שם. עכ"פ, עפ"י רש"י, "נתתיך אלהים" של משה הוא בנין אב לכל שאר "אלהים" שבתורה שהוא מרות ושררה כפשוטם, ואין כאן מקום לטעות שמא ח"ח משה מושווה בכל דרך שהיא לקב"ה. זאת ועוד, "נתתיך אלהים" של משה משליך אחורה לספר בראשית ומבאר את הפסוק הקשה שם על בני האלהים ובנות האדם. פרשה הראויה לדיון בפני עצמה! ראו "בני האלהים" גם בתחילת ספר איוב ורש"י שם וזה נושא אחר.

⁴ כאן מדובר בפסוק המתייחס לאהרון, שמות ד טז: "וְהָיָה ה' לְךָ לְפָנֶיךָ וְאֵתָהּ תִּהְיֶה לוֹ לְאֱלֹהִים". רש"י ורשב"ם עקביים בשיטתם, מה גם שכאן מדובר באלהים לאהרון, לא לפרעה. ראו גם פירוש רש"י לתהלים מה ז (פרק המלך). אבל גם כאן, הגם שמדובר באלהים לאהרון, יש דעות אחרות. ראו למשל פירוש ספורנו לשמות ד טז: "לאלהים - שיעשה נפלאות במצוותיך". אהרון יעשה נפלאות במצוותו של משה! ומה יחשוב על כך העם? מי הוא שמחולל את הנפלאות? זה אותו העם שכאשר משה לא יורד מהר סיני - הוא מתייאש ומבקש תחליף מוחשי באמצעות אהרון. ראו גם אבן עזרא על הפסוק (גם הוא לשיטתו): "והנה ידמה משה כמעלת המלאך, וזהו ואתה תהיה לו לאלהים. והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד, או מלאכיו הקדושים, כי על ידם יראו מעשה השם בארץ, או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ".

⁵ חזרנו לפסוק בשמות ז א. תרגום ופירוש לתרגום: "ואמר ה' למשה למה אתה מתיירא (מפרעה)? כבר שוייתך מורא לפרעה כאילו אלוה עליו". תרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, שבד"כ מרחיב ומפרש ולא מתרגם מילה במילה כתרגום אונקלוס שרש"י לעיל הביא, הולך צעד קדימה. לא סתם רב ושופט, אלא משהו נכבד ונשגב יותר. ראו גם אבן עזרא (הפירוש הארוך) על הפסוק שלנו: "ראה נתתיך אלהים לפרעה. ויאמר, טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך, וזהו אלהים, והוא מדבר אל הנביא, והנביא מדבר אל אנשי דור". אבן עזרא לשיטתו לאורך כל הדרך, ראו הערות השוליים הקודמות: 2, 3 ו-4. האם רק בעיני פרעה ייחשב משה; כמלאך? ומה כלפי בני ישראל? ומה כלפי אהרון?

"ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה" – זהו שכתוב: "שאו שערים ראשיכם והינשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד" (תהלים כד ז) - שלמה אמר הפסוק הזה בשעה שהכניס הארון לבית קדשי הקדשים...⁶ אמרו לו השערים: מי הוא זה מלך הכבוד? אמר להם: "ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה". כיון שאמר להם כן, מיד שככו. אילולי כן, בקשו לרוץ את ראשו להמיתו.⁷

דבר אחר: למה קרא להקב"ה מלך הכבוד? שהוא חולק כבוד ליראיו. כיצד? מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו,⁸ והקב"ה הושיב לשלמה על כסאו, שנאמר: "וישב שלמה על כסא ה' למלך" (דברי הימים א כט כג) ... מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו והקב"ה מסר שרביטו למשה שנאמר: "ויקח משה את מטה האלהים בידו" (שמות ד כ) ... מלך בשר ודם אין נקראין בשמו קיסר אגוסטא⁹ ואם נקראין בשמו, ממיתים אותו.¹⁰ והקב"ה קרא למשה בשמו, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה".¹¹ אמר לו הקב"ה למשה: פרעה הרשע עשה עצמו אלוה, שנאמר: "לי יאורי ואני עשיתני" (יחזקאל כט ג), לפיכך יראה אותך ויאמר שזה אלוה.¹²

סימן ב שם – אנשים שעשו עצמם אלוהות

פרעה היה אחד מד' בני אדם שעשו עצמן אלהות והרעו לנפשם ואלו הן: חירם, ונבוכדנצר, ופרעה, ויואש מלך יהודה. חירם מנין? שנאמר: "יען גבה לבך ותאמר אל אני" (יחזקאל כח ב). ומנין ששחת לנפשו? שנאמר: "גבה לבך ביופיך שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתך לפני מלכים נתתיך לראוה בד" (שם יז). נבוכדנצר מנין שעשה עצמו אלוה? דכתיב: "אעלה על במתי עב אדמה לעליון" (ישעיה יד יד) ... מה עשה לו הקב"ה? הגלהו למדבר עד שהוא במלכותו והאכילו עשב כבהמות ... ופרעה מנין שעשה עצמו אלוה? שנאמר: "לי יאורי ואני עשיתני" (יחזקאל כט ג) מסרו הקב"ה ביד אויביו ... יואש מנין? שעשה עצמו אלוה דכתיב: "ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך אז שמע המלך אליהם" (דברי הימים ב כד). מהו "וישתחוו למלך"? שעשאוהו

⁶ השמטנו כאן קטע שלם שנוגע לגודל הארון שהיה י על י טפחים ולא היה יכול להיכנס למקומו. מדרש זה וסימן ב הסמוך לו, הם דוגמה לדרשה קלאסית בה הדברים שזורים "חבל בחבל ומשיחה במשיחה" (שיר השירים רבה א ח, בדברינו [המשל הזה](#)).

⁷ הדרשן מתחיל ממקום שלכאורה כלל לא שייך לפסוק של פרשת השבוע. מה הקשר בין "שאו שערים ראשיכם" שבתהלים פרק כד המיוחס לחנוכה מקדש שלמה והפסוק "ראה נתתיך אלהים לפרעה" בפרשתנו? הקשר יוסבר מן הסתם בהמשך המדרש. אך האם כבר כאן הדרשן רומז לקשר בין שלמה למשה? האם שלמה שדימה עצמו למלך הכבוד (או כך לפחות חשבו השערים) מרמז למשה שמתפקד כאלהים? משה אמנם קיבל מינוי ברור לכך ואף סירב, אבל ב"מבחן התוצאה" הרי יש דמיון.

⁸ מסכת סנהדרין פרק ב משנה ה: "אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו ואין רואין אותו כשהוא מסתפר וכו', שנאמר: שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך".

⁹ תואר השמור רק לקיסר.

¹⁰ פרשני המדרש מפנים כאן לגמרא גיטין נו ע"א לדברי רבי יוחנן בן זכאי לאספסיאנוס: "אמר: שלמה עלך מלכא" והוא עונה לו שהוא חייב מיתה.

¹¹ ובמקבילה בתנחומא בובר הסיום הוא: "הקב"ה אמר למשה הרי עשיתי אותך כמותי לפרעה, אני נקרא אלהים, ובו בשם בראתי את העולם, שנאמר: בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א א), והרי עשיתי אותך כמותי לפרעה אלהים, שנאמר: ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א), הוי - מי הוא זה מלך הכבוד, שחלק מכבודו ליראיו". בניגוד גמור למה שציפינו מהחלק הקודם של המדרש. אכן, מלך הכבוד חולק מכבודו ליראיו ואת זאת לומדים בדיוק מהפסוקים בתהלים כד שלכאורה מחשידים את שלמה שהוא מתכוון לעצמו. ראו עוד במדבר רבה ט יג וכן רבים. וראו גם את השימוש העקיף בתואר "אלהים" במובן של מתן כבוד ויראה לבני אדם חשובים, מסכת פסחים דף כב עמוד ב: "שמעון העמסוני, ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתים שבתורה. כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא (דברים י כ) - פירש. אמרו לו תלמידיו: רבי, כל אתים שדרשת מה תהא עליהן? - אמר להם: כשם שקבלתי שכר על הדרשה, כך אני מקבל שכר על הפרשה. עד שבא רבי עקיבא ודרש: את ה' אלהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים".

¹² לקראת סוף הדרשה מגיע הדרשן לנקודה המרכזית בדרשתו, הקשורה לפרשת השבוע. אם בחלק הראשון של הדרשה מודגשת האזהרה שח"ח לא יראה האדם את עצמו דומה למלך הכבוד ולא ייטול אלוהות לעצמו, בא החלק השני ומבהיר שהקב"ה מצדו ודאי שיכול לחלוק מכבודו לבשר ודם. לא רק למשה, אלא גם לשלמה שררע נחשד כמי שנוטל אלוהות לעצמו (וכן אליהו, ראו המדרש במלואו שם). בקצרה, לכל מי שהוא מיראיו שאינו נוטל את הכבוד לעצמו. בא המשפט המסיים וסוגר את המעגל באופן קצר ומפתיע. הקב"ה נתן אלוהות למשה על מנת שיכחיש עבודה זרה ויוכיח למי שנטל אלוהות לעצמו (פרעה) שהיא איננה ולא כלום. וכדברי תנחומא (בובר) וארא ח: "אמר הקב"ה: לפי שעשה את עצמו אלוה, לך והודיעו שאינו כלום בעולם". יש כאן נתינת אלוהות לשערת לבשר ודם, על מנת שיכחיש אלוהות שבשר ודם אחר נטל לעצמו. נראה כהליכה על חבל דק. ראו סימן ב בהמשך המדרש שם שמרחיב קצת יותר ואומר: "לפיכך אמר לו הקב"ה למשה: ראה נתתיך אלהים לפרעה. למה? כי גבוה מעל גבוה שומר גבוהים עליהם". חזקה על משה שלא יפרש אלוהות זו לא נכון ויזכור תמיד מי הוא "גבוה מעל גבוהים". אבל האם פרעה ישתכנע? האם הצופים מהצד, יהודים ומצרים, יפרשו זאת נכון? האם לא נזרעה כאן פורענות חטא העגל?

אלוה. אמרו לו: אילולי שאתה אלוה, לא היית יוצא לאחר שבעה שנים מבית קדשי הקדשים. אמר להם: כך הוא, וקבל על עצמו ליעשות אלוה והשחית לנפשו.¹³

במדבר רבה יד ו – משה צריך להיזהר

"וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' " (שמות ו ט).¹⁴ למה צריך כאן לומר "אני ה' "? אלא כך אמר הקב"ה למשה: אע"פ שעשיתך אלוהו של פרעה, כמו שאתה אומר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה", היזהר להיות אלוהותי עליך, שלא עשיתך אלוה כי אם לפרעה לבדו. הוי: "אני פי מלך שמור" (קהלת ח ב) - ה"אני" שיאמר לך פי המלך, שתהא אימתו עליך, שמור, שלא תמרוד על ציוויו.¹⁵

ילקוט שמעוני תורה פרשת וארא רמז קעו – האם נכשל משה?

"וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' " – זה שהכתוב אומר: "שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי" - אמר ר' פנחס הכהן בר תמא: אמר הקב"ה למשה: בשביל שקראתי אותך אלהים, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה" - אלהיך אני.¹⁶ ולכך נאמר: "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' " – זהו שהכתוב אומר: "כי העושק יהולל חכם" - כשהחכם מתעסק בעיסקין, הן מערבין אותו מן החכמה. "וואבד את לב מתנה" - מן התורה שנקראת מתנה ... אפילו משה, שנאמר: "וישב משה אל ה' ויאמר אדני למה הרעותה לעם הזה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך". "וואמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה וגו' " - מה שאני עושה לפרעה ולמצרים אתה רואה, אבל אין אתה רואה במלחמת שלושים ואחד מלכים וכו'. באותה שעה ביקש הקב"ה לישוב עליו בדין. מניין? שנאמר "וידבר אלהים אל משה" ואין אלהים אלא דיין, שנאמר: "אלהים לא תקלל". נכנסה סניגוריא ולמדה עליו זכות, שנאמר: "וואמר אני ה' " - ואין ה' אלא רחמים, שנאמר: "ה' ה' אל רחום וחנון".¹⁷

¹³ המשך המדרש שם שלפיכך שולח הקב"ה את משה, על מנת ללמד את פרעה לקח: "לפיכך אמר לו הקב"ה למשה ראה נתתיך אלהים לפרעה, (קהלת ה) כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, לך ועשה מי שעשה עצמו אלוה שחץ בעולם על שהגביה עצמו". ולצורך זה "ראה נתתיך אלהים לפרעה". על פרעה כבר הרחבנו בדברינו [לי יאורי ואני עשיתיני](#) בפרשה זו. באשר למקרה של יואש, זה ניצל מן החרב של עתליה בכך שהסתתר בקודש הקדשים בסיועו של יהודע הכהן הגדול. בעלותו לכס המלכות הוא מכיר תודה למקום שנתן לו הצלה ומחזק את הבית, אך בסוף ימיו ומשנסתלק יהודע הכהן מצילו, מחנכו ופטרונו, 'משתכנע' יואש ע"י החנפים הסובבים אותו שהצלתו בבית המקדש מעידה על אלוהותו. וכבר הארכנו לדון ביואש בדברינו [הפטרות שקלים – בדק הבית](#) בפרשת שקלים.

¹⁴ פסוק זה "אני ה' " מופיע בסוף פרק ו, שני פסוקים לפני הפסוק שלנו "ראה נתתיך אלהים לפרעה"!
¹⁵ וכן הוא במדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן ט: "ראה נתתיך אלהים לפרעה. מהו לפרעה? לא בשביל שקראתי אותך אלוה תהא רוחך גסה עליך, אין אתה אלוה אלא על פרעה". ובמדרש רות רבה פתיחות א (ובפסיקתא דרב כהנא יב): "אלהים אלהיך אנכי (תהלים נ ז) - ר' יודן פתר קרייא במשה. אמר הקב"ה למשה: אע"פ שקראתי אותך אלהים לפרעה - אלהיך אנכי. אני על גבך. החשש תמיד קיים, אפילו במשה. היה צורך לעשותו אלוה על פרעה לשעתו, אבל יש גם סכנה בכך. אסור שהמלחמה בעבודה זרה תהפוך לעבודה זרה מסוג חדש ועוד חר"ח מקודשת! ראו המדרש הקשה בבראשית רבה עט ח שיעקב שמציב מזבח וקורא לו: "אל אלוהי ישראל" אומר לקב"ה: "אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים". ראו התייחסות בתמצית של מדרש מיוחד זה בדברינו [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים והרחבה בדף [אלוהי ישראל](#) בפרשת וישלח.

¹⁶ ובפסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה כא: "נאמרו עשרת הדברות כנגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים, אנכי כנגד מכת דם ויהפך לדם יאוריהם (תהלים ע"ח מ"ד) אל תאמר כפרעה לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ"ט ג) אל תאמר שאני בראתי עצמי". משה מקבל אלוהות על מנת להכחיש אלוהותו של פרעה. והחשש שמא שכרו יצא בהפסדו, תמיד קיים.

¹⁷ מרגע שמה מתמנה "אלהים לפרעה" ומתחיל לנהל אתו מו"מ, הוא מקבל לעתים החלטות שאח"כ הקב"ה צריך כביכול למלא. ראו למשל מדרש שכל טוב (בובר) שמות פרק ח במכת צפרדע: "אמר לפניו: רבש"ע, אתה אמרת ראה נתתיך אלהים לפרעה ועכשיו ביקש ממני זמן למחר, ואמרת לי כדברך למען תדע כי אין כה' אלהינו. ואם אין אתה מסיר הצפרדעים למחר, נמצא שיש חילול השם בדבר, ואעפ"כ לא היה דוחק משה גזירת הבורא". ראו גם על ציווי משה לאדמה שתפצה את פיה במחלוקת דתן ואבירם, בדברינו [אם בריאה יבא ה'.](#) כל זה קשור למוטיב: [צדיק גוזר והקב"ה מקיים](#) (מועד קטן טז ע"ב, דברינו בפרשת קרח). אבל יש רגע בו לכאורה נכשל משה, קורא תיגר על הנהגת הקב"ה ומתנהג כ"אלהים". בסוף פרשת שמות, בשעה שהוא קובל לפני הקב"ה שאינו מחיש ישועה לעם ישראל וזועק: "והצל לא הצלת את עמך". מי מתריס כנגד התנהגות זו של משה שנוטל את ה"אלהים לפרעה" שניתן לו ומרחיק לכת? מידת הדין של הקב"ה שנקראת "אלהים". אבל כיון שראה הקב"ה שכל זאת עשה משה למען בני ישראל, גברה מידת הרחמים, מידת ה', ונסלח לו. זהו "אני ה' " שהוקדם ונאמר לפני "נתתיך אלהים". מסובך קצת? אפשר. כבר נדרשנו בעניין זה של והצל לא הצלת את עמך בדברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות, שם הבאנו את מדרש שמות רבה (ה כב) שהוא המקור לילקוט שמעוני, אבל שם אין קשר לפסוקונשוא שלנו "ראה נתתיך אלהים" לפיכך הבאנו את נוסח הילקוט שנראה כעיבוד של שמות רבה. עוד בעניין נטילת מנהיגות שעומדת בעימות עם הנהגת הקב"ה, ראו דברינו [אני ואתה עומדים בזירה או נצחת או נצחתי](#), בפרשת יתרו וכבר הארכנו גם בעניין זה שם.

במדבר רבה ט מז – אלהים בחטא העגל

"אשר יאמר כי הוא זה" - שאמרו לעגל "זה אלהיך" (נחמיה ט יח). "עד האלהים יבא דבר שניהם" - זה משה שנקרא אלהים: "ראה נתתיך אלהים לפרעה".¹⁸

ויקרא רבה כו ז – שמואל מתיירא בבעלת אוב

"ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי". אמר לו: לא היה לך להרגיז בוראך, אלא עשיתני עבודת כוכבים. אין אתה יודע כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין? ויש אומרים שהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתיירא והעלה למשה עמו, שאין אלהים אלא משה, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז א).¹⁹

דברים רבה ב ב – אך הבל כל אדם

דבר אחר: "ואתחנן אל ה'". זהו שאמר הכתוב: "בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם" (תהלים לט יב). מהו "בתוכחות על עון"? על ידי עון אחד שהיה ביד משה שהוכיח את בניך ואמר להם: "שמעו נא המורים" (במדבר כ י), ייסרת אותו והוכחת אותו; ואין "איש" אלא משה שנאמר: "והאיש משה עניו מאד" (במדבר יב ג). מהו "ותמס כעש חמודו"? כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ, המסת אותו כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן. ואין "חמודו" אלא ארץ ישראל כענין שנאמר: "ואתן לך ארץ חמדה" (ירמיה ג ט). ואם כך הגיע למשה הצדיק, על אחת כמה וכמה שאר כל הבריות שהם מתוקנין להבל ומתוקנין ליום הדין: "אך הבל כל אדם". אמר ר' אחא: אחר שנעשה אלוה, שנאמר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה", עכשיו הוא מתחנן ומתחבט "ואתחנן אל ה'".²⁰

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁸ כפשוטו, המדרש מסביר שמששה שהתמנה בתחילה "אלהים" לפרעה, משמש גם "אלהים" (בית דין) בפרשת העגל ומעניש את בני ישראל ("ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אֵלֵי ... שימו איש חרבו על ירכו ... ויפל מן העם ביום ההוא כשֶׁלֶשֶׁת אֲלָפֵי אִישׁ"). משמע ש"אלהותו" של משה שנתנה לו על מנת להתעמת עם פרעה, נמשכה אח"כ גם בהנהגת בני ישראל אחרי יציאת מצרים. האם אפשר מכאן להוסיף עוד סניגוריה על חטא העגל שכן היעלמותו של מי שנחשב ל"אלהים" על מלך כה חזק כפרעה, עשה כל כך הרבה נפלאות (ספורנו לעיל) ודמה למלאך (אבן עזרא לעיל) יכולה לזעזע את העם שנשאר לפתע (או כך חשב לפחות) בלא "אלהים"? ראו בהקשר זה את פירוש אבן עזרא למעשה העגל, שמות לב א: "ואני אגלה לך סוד העגל ברמיזות. כבר ביארתי לך, ואתה תהיה לו לאלהים. ולא בקשו רק מי שילך לפניו לתור להם מנוחה, וחשבו כי משה מת על כן לא ירד. ואהרן בנה המזבח לשם, והעלו עולות לשם. רק נעשה שלא כהוגן, והטעם בלא קדושה. והיה בישראל שחשב שהוא עבודה זרה".

¹⁹ על שאול ושמואל בפרשת בעלת אוב ראו שמואל א פרק כח, דברינו [שואל בפרשת אמור](#). ולדמותו של שמואל הקדשנו את הדף [שמואל](#) בפרשת קרח. כאן, שמואל פוחד שעושים ממנו עבודה זרה ואולי בגלל כן הוא מביא אתו את משה, משום שברגע שבאים שניים, זה כבר חשוד פחות. זה כבר לא אחד! ובכלל, משה הוא גם תקדים טוב. בחטא העגל אמנם סברו בני ישראל שמששה הוא אלהים וזה גרם בין השאר לעבודה זרה שעשו. אך בסופו של דבר, במרוצת הדורות, ועם כל העבודה זרה שעשו בני ישראל בבית ראשון, לא הפכו את משה או דמותו לאלוהות. ראו מדרשים רבים בפרשתנו שמדגישים שבסופו של דבר גם בגאולת מצרים היו שניים: משה ואהרן - שניהם ביחד אלהים לפרעה. ראו למשל מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה א: "ויאמר יי' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר ... למה נאמר? לפי שהוא אומר ויאמר יי' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א). אין לי אלא משה דיין לפרעה, אהרן מנין? תלמוד לומר: אל משה ואל אהרן. הקיש אהרן למשה. מה משה היה דיין לפרעה אף אהרן היה דיין לפרעה. מה משה היה אומר דבריו ולא ירא אף אהרן אומר דבריו ולא ירא". כך גם בשמות רבה (שנאן) ז ז המסיים במשפט: "העיד ששניהם שקולים". "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו". ושלושה זה כבר בית דין - אלהים שאין לחשוש שיעשה מעצמו אלוהות. וגם בדין כבר שנינו: "אך תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד" (מסכת אבות פרק ד משנה ח).

²⁰ ר' אחא נותן לדרשן הקודם ("דבר אחר") להאריך בתיאור תחונניו והתחבטותו של משה לפני המקום שיתן לו להיכנס לארץ, כולל אזכור חטא מי מריבה, ולאחר מכן בא ומסכם את הכל במשפט פשוט אחד. בתחילת השליחות "אלהים לפרעה" ועכשיו "אך הבל כל האדם". האם דבריו של ר' אחא הם "התבוננות מהצד", מעין סיכום חיצוני של חייו של משה (ושל כל הדרשות על "ואתחנן", ראו דברים רבה ומדרשים אחרים שם, בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#)), או שהם מרמזים לסיבה האמיתית מדוע לא נענה משה? האם העמדת ההתחבטות והתחוננים של משה וחדלוננו בסוף ימיו מול "אלוהותו" בתחילת דרכו הם תוצאה הכרחית על מנת שלא יעשו ממנו עבודה זרה ושנזכור כולנו מי הוא גבוה מעל גבוהים שומר? או שמא בדיוק ההפך, משום שמששה הוא בשר ודם וסופו שימות כאחד העם, אין חשש לעשותו בתחילת "אלהים לפרעה". לעומת הפירמידות שבנו לפרעונים אחרי מותם (וקצת פירמידות גם בימינו ...), אצל משה נכתב: "וְלֹא יֵדַע אִישׁ אֵת קְבֻרְתּוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים לד ו). כך או כך, לדורות נשאר המסר הברור ש"אלהים - אלהיך אני" ו"אני ה' אלהיך" ושום בשר ודם לא ידמה ולא ישתווה לקב"ה, גם אם עלה למרום ושר עם המלאכים והוריד תורה מן השמים [ושבה שבי](#). ומי לנו גדול ממשה.

מים אחרונים: ואחרי ככלות הכל זכה משה להיקרא "איש האלהים" בסוף ימיו. ולא רק הוא אלא עשרה אנשים לאורך הדורות: "משה. אלקנה. שמואל. דוד. עדו. שמעיהו. אליהו. אלישע. מיכיהו. אמוץ" (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לז) ולא חששו להשתמש בביטוי הזה. ראו דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה.